

neprekinutog lanca uzroka i posljedica. Time se ne tvrdi da čovjek postupa bez ikakva razloga, nego da njegovi postupci nisu potpuno predodređeni. Na temelju takva tumačenja Nišavić prikazuje Epikura kao zastupnika libertarijanizma. Oslanjajući se na tumačenja O'Keefe i Warrena, Epikurov nauk prikazuje kao prilog suvremenoj raspravi o slobodnoj volji, pri čemu – vjerojatno nesvjesno – preuzima njihove anakronističke pretpostavke kada Epikura poistovjećuje s libertarijancem. Epikur ne govori o slobodi u postmodernom smislu, već o odstupanju od determinizma kako bi se opravdala moralna odgovornost.

U poglavlju o Epikurovu nauku o duši Nišavić prikazuje Epikurovo shvaćanje duše kao tjelesne i raspadljive, sastavljene od posebno sitnih i brzih atoma, čije kretanje omogućuje opažanje, mišljenje i kretanje tijela. Ovu tvrdnju povezuje sa suvremenim materijalističkim teorijama svijesti. Premda je takva usporedba na određenoj razini razumljiva, ne razmatra razliku između Epikurova shvaćanja duše kao naročite vrste tijela i novovjekovnih pokušaja da se psihički fenomeni objasne zakonima fizike. Time se Epikurova misao ponovno izlaže anakronističkom tumačenju, u nastojanju da se uklopi u suvremene rasprave, premda počiva na bitno drukčijim ontološkim pretpostavkama. Epikur naprosto tvrdi da je duša smrtna i da se raspada, bez pokušaja reduciranja psihičkih fenomena na fizikalne zakone.

U poglavlju posvećenom Epikurovu nauku o ugodu Nišavić jasno razlikuje Epikurov stav od kirenske škole, ističući da Epikur ne poistovjećuje sretan život s pukom ugodom, nego s razboritošću i stanjem unutarnjeg mira. Uгода se određuje negativno, kao odsutnost boli i uznemirenosti, dok se razboritost prikazuje kao uvjet ostvarenja takvog duševnog stanja. Nišavić dosljedno povezuje Epikurovu etiku s idealom umjerenog i jednostavnog života, naglašavajući da Epikur odbacuje neumjerene žudnje i uvjerenje da dobra života ovisi o izvanjskim okolnostima. Epikurov nauk naziva prosvijećenim hedonizmom, čime ističe da nije riječ o učenju koje zagovara puko zadovoljenje tjelesnih ugodu, nego o umjerenosti i razboritosti koja omogućuje sretan život. Takvo shvaćanje hedonističkog života nije suprotstavljeno životu u skladu s vrlinom, nego se temelji na razlikovanju prirodnih i nužnih žudnji od onih koje su isprazne ili nisu nužne.

U posljednjem poglavlju, posvećenom Epikurovu poimanju smrti, autor prikazuje kako Epikur nastoji izliječiti čovjeka od straha od smrti. To nastojanje temelji se na uvjerenju da je duša sastavljena od raspadljivih atoma i da nestaje zajedno s tijelom. Budući da nakon smrti više nema ni opažanja ni boli, Epikur drži da se smrt ne tiče onoga tko više nije živ. Njegova tvrdnja da »dok smo mi tu, smrti

nema, a kad smrti ima, nas više nema« središnja je za njegovu filozofiju. Nišavić razlaže da Epikurov nauk o smrti proizlazi iz njegova shvaćanja prirode duše i života, te da mu je cilj osloboditi čovjeka od pogrešnih uvjerenja koja izazivaju strah.

U konačnici, Nišavićeva knjiga jasno, temeljito i pregledno izlaže sve najvažnije postavke epikurovske filozofije. Posebno je korisna zbog jasnog prikaza odnosa između epikurovske fizike, epistemologije i etike. Međutim, njezinu analitičkom pristupu nedostaje hermeneutička osjetljivost za smisao koji je oblikovan povijesnim kontekstom, kao i filološka preciznost u tumačenju izvornih pojmova. Unatoč anakronizmima koji iz toga proizlaze, knjiga ipak predstavlja pouzdan uvod u epikurovsku filozofiju i predstavlja vrijedan doprinos interpretacijama koje Epikurovu misao povezuju sa suvremenim filozofijskim pitanjima.

Marko Tokić

Sead Alić

Palestina I.

SADizam

Centar za filozofiju medija i
mediološka istraživanja,
Zagreb 2024.

S dvoznačnim podnaslovom *SADizam* Sead Alić objavio je knjigu koja u dramatičnoj formi problematizira aktualna zbivanja na području Gaze (ali i, općenito, Palestine), zbivanja koja se sa sve uvjerljivijom argumentacijom označavaju kao genocid nad palestinskim narodom. Knjiga se sastoji od ukupno četrdeset eseja i kolumni koje je autor u različitim oblicima objavljivao, počevši od Hamasova ubilačkog napada na jug Izraela, kada je krenulo ono što je na samom početku knjige imenovano kao »Netanyahuov pokušaj konačnog obračuna s Palestincima« (a jedan od rezultata sabiranja raznovrsnih tekstova u knjišku cjelinu očituje se u njezinoj povremenoj nekonzistentnosti). Knjiga, da se razumijemo, nije politički korektna, ne na način koji to propisuje dominantna paradigma javnog komuniciranja; ona je, kako to autor s pravom

načlađava, odgovor na tišinu europske inteligencije i na onaj znanstveni pristup koji se (svojom neutralnošću i amoralnošću) gubi u svojim metodama. Ili, kako je rečeno na jednom javnom predstavljanju ove knjige, ona je svojevrsni »moralni vapaj«.

Alić pristupa razmatranom predmetu sa stajališta filozofije, nastojeći propitati moralne koordinate današnjega svijeta, utjecaja medijskih dimenzija na oblikovanje javnog mnijenja, te pokušava istražiti povezanost zla u Palestini s neosjetljivošću kapitalizma na ljudsku patnju, kao i utjecaj vjerskih knjiga na oblikovanje društvenog karaktera neke religije. No, čini se da je osnovni motiv sabranih tekstova sadržan u pokušaju da se razumije zlo. Drugo je pitanje u kojoj je mjeri ta nakana da se razumije zlo realizirana na primjeren način. Nema dvojbe da se zlo koje se danas očituje u Gazi i na Zapadnoj obali u ovoj knjizi objelodanjuje u cijeloj svojoj dramatičnosti i tragičnosti. Nema ni dvojbe oko zaključka da knjiga argumentirano upućuje na organsku povezanost geostrateških interesa (primarno onih američkih) s međunarodnom (izravnom ili pasivnom, onom koja se vrši posredstvom nečinjenja) podrškom genocidnom uništavanju palestinskog naroda.

Problem je, međutim, što u svojem pokušaju razumijevanja korijena aktualnog očitovanja zla autor ide korak dalje i objašnjava kako se izraelski genocid korijeni u židovskoj religiji. Nema, naravno, dvojbe o tome da se starozavjetni primjeri židovskog istrebljivanja Filistejaca koriste u moralno-političkoj i vjerskoj nastavi namijenjenoj današnjim pripadnicima izraelskih oružanih snaga angažiranih na palestinskim područjima. No, slijedi li odatle i zaključak da je cionistički pokret (koji je potaknuo naseljavanje europskih i američkih Židova u Palestinu, a nakon *Holokausta* (*Šoa*), doveo do stvaranja izraelske države) po svojoj naravi genocidan? Autor je u pravu kada ukazuje na podršku evangeličkih fundamentalista inicijalnom naseljavanju Židova u Palestinu (tzv. »kršćanski cionizam«), ali odatle prilično brzopleto izvodi zaključak da cionizam nije izvorno judaistička tvorevina, nego proizvod radikalnih evangelika (koji su, u ekstremnijim varijantama, vjerovali da će se Židovi u Palestini razračunati s muslimanima i naposljetku se preobratiti u kršćanstvo). Bilo je zagovornika takvih mesijanskih tlapnji, ali teško bi se odatle mogao izvesti neki konzekventan (ili makar plauzibilan) zaključak o protestantskim korijenima cionizma.

Stari Zavjet (*Tora*) nedvojbeno sadrži i pojedine pripovijesti koje mogu opravdavati čišćenje Palestine od nežidova, dakle, opravdavati ili čak i propisivati vršenje genocida. No, kako ćemo objasniti genocidne radnje koje su kršćani vršili za vrijeme križarskih ratova

(»oslobađanje Svete zemlje od nevjernika«)? A uzgred neka se spomene i to da novovjekovna europska povijest započinje genocidom nad Židovima i muslimanima (Maorima) na Iberskom poluotoku, provedenom na temelju katoličke legitimacije španjolskih vladara. Konačno, ne treba zaboraviti ni islam: iako *džihad* izvorno ne upućuje na nasilje nad »nevjernicima« (pa time niti na genocid), nego označava sveukupno pregnuće usmjereno na oživotvorenje Božjih zakona (kako u duši pojedinačnog vjernika, tako i u zajednici), ipak se – u starijim i novijim (pa i sasvim novim) vremenima – njime opravdavalo nasilno nametanje vladavine islama nad nevjernicima. Drugo je pitanje bi li se neke epizode muslimanskog osvajanja nevjerničkih zemalja mogle vrednovati kao genocid.

Površno čitanje ove knjige moglo bi navesti na zaključak o moralnoj nadmoći islama nad prvim dvjema monoteističkim religijama, nad kršćanstvom i osobito nad judaizmom. Ako bi se takav zaključak povezao s tvrdnjom o kauzalnoj vezi propagandističke indoktrinacije pripadnika izraelskih oružanih snaga s genocidnim radnjama što ih oni vrše u Gazi i drugdje, slijedilo bi da je tamo danas na djelu vjerski rat, koji vojno nadmoćna strana koristi za istrebljivanje one druge – vojno zasad inferiorne – strane. Sredstvo – moralno-političko osposobljavanje vojnika za izvršavanje zacrtanih ciljeva pretvara se tako u objašnjenje uzroka genocida (a nafta, geostratejske konstelacije i sve drugo što ovdje spada u tom je sklopu nešto od sekundarne važnosti). Time bi se *a posteriori* mogla opravdati i ocjena prema kojoj je genocid nad bosanskohercegovačkim muslimanima bio učinak vjerskog rata, pa čak i tvrdnja da se zbivanja između 1991. i 1995. godine u Hrvatskoj dadu vrednovati kao vjerskom razlikom između pravoslavljnih i katoličkih kršćana objašnjiv *gradanski rat* (čime bi se u najmanju ruku relativizirala velikosrpska agresija, ali i etničko čišćenje Srba u Hrvatskoj). Ukratko, problematični su učinci svakoga tumačenja koje se temelji na apolutizaciji identiteta (u konkretnom slučaju: vjerskog identiteta).

Međutim, to je površno čitanje Alićeve *Palentine I!* Produbljenije čitanje moralo bi obratiti pozornost na njegovu kritiku Marxova *Priloga kritici židovskog pitanja*, spisa što ga mnogi (na čelu s izraelskim nacionalistima i židovskim fundamentalistima) smatraju antisemitskim djelom. Korektno prikazavši Marxovo opovrgavanje svođenja problema emancipacije Židova na politički problem vjerske slobode, te zaključivši da je Marx dao ključ za razumijevanje odnosa između religijskih hijerarhija i ekonomijskih interesa, autor naglašava da Europljani i Amerikanci danas vrše još jednu presudu nad Židovima,

šaljući Izraelu oružje i druge potrepštine za rat protiv Palestinaca, hraneći tako ideju koloniziranja zemlje u ime »Božje objave« (koja je ovdje tek kulisa iza koje se skrivaju interesi globalnog kapitala). Na taj se način razotkriva služba cionizma kapitalu, koji je pravi bog svijeta u kojemu živimo. No, nakon svega, Karl Marx postaje – na temelju »pouzdanog svjedoka« poput Putinova apologeta Solženjicina – krivac za Lenjinovu i Staljinovu liniju nasilja započetu boljševičkom revolucijom kojoj su smjer davali, kako to Solženjicin formulira, »kukastonosi komesari«. Možda je referiranje na ovog antisemitski nastrojenog nostalgičara carske Rusije (zajedno s nekritičkim prenošenjem misli Dostojevskoga)

najproblematičniji dio inače veoma kvalitetne knjige Seada Alića.

Knjiga je to koja otvara niz bolnih pitanja o karakteru epohe u kojoj smo se zatekli. Knjiga koja potiče na promišljanje i preispitivanje! Utoliko se ona mora ocijeniti kao mjerodavan doprinos tom danas više negoli ikad neophodnom promišljanju i preispitivanju, ali i kao poticaj otvaranju pitanja o odgovornosti mislećih ljudi da se suoče sa zlom kojim smo okruženi, a u čijem napredovanju i rastu također i sami sudjelujemo, i to u mjeri naše pasivnosti.

Lino Veljak